

Список використаних джерел

1. Конышева Л.П., Коченов М.М. Использование следователем психологических познаний при расследовании дел об изнасилованиях несовершеннолетних: Метод. пособие. М. 1989.
2. Коченов М.М. Судбно-психологическая экспертиза: теория и практика. Избранные труды. М., 2010.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
4. Сафуанов Ф.С. Существует ли специальная методология юридической психологии? Приглашение к дискуссии // Прикладная юридическая психология. 2011. № 1.

Максименко Олена Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ДІТЕЙ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ЧИ СВІДКАМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що все частіше в Україні та світі діти стають жертвами або свідками злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості.

За оцінками ВООЗ, близько 150 мільйонів дівчаток і 73 мільйони хлопчиків у віці до 18 років вступали у примусовий статевий зв'язок або піддавалися іншим формам статевого насильства з фізичним контактом, хоча насправді ці цифри є приблизними і заниженими. Діти часто замовчують подібні випадки, не усвідомлюючи їх суспільної небезпеки.

Відповідно до українського законодавства за вчинення будь-яких дій сексуального характеру щодо дитини настає кримінальна відповідальність.

Зазначені діяння передбачені розділом IV Особливої частини Кримінального Кодексу України. Злочинами, що посягають на статеvu свободу та статеvu недоторканість особи є: зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу у статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, і розбещення неповнолітніх. Визначено також правове поняття «статева свобода» та «статева недоторканність».

Статева недоторканість – це встановлений законодавством України про кримінальну відповідальність імунітет дітей та психічно хворих осіб, які внаслідок малоліття або хворобливого психічного стану не усвідомлюють характер статевиx відносин, їх соціальне

значення та природні наслідки, щодо неприпустимості сексуального спілкування з ними [1].

Тяжкість наслідків від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності по відношенню до дітей, складно перебільшити. Такі злочини часто є латентними. Значна кількість дітей, які стали жертвами чи свідками злочинів, не заявляють про факти сексуального насильства, особливо, якщо це стосується шкоди від їх близьких людей, побоюючись розголосу таких діянь, насміханням однолітків чи друзів, того, що їм не повірять тощо. Варто відмітити складність в отриманні офіційної статистики в Україні, щодо сексуального насильства над дітьми та сексуального розбещення дітей. У більшості випадків таке сексуальне насильство скоюють члени родини або інші особи, які мешкають у родині дитини або часто відвідують родину. Зазвичай ці люди користуються довірою дітей і нерідко виконують обов'язки піклувальників. Проведені спостереження окремими дослідниками доводять, що найбільш поширеним є насильство дорослого члена сім'ї або друга сім'ї над дитиною. У цілому на частку членів сім'ї (вітчимів, дядьків, братів, батьків та інших) припадає 35–40 % зґвалтувань. Ще 40–50 % випадків відбувається із вини вхожих у будинок друзів членів сім'ї. Тобто, в 85–90 % випадків злочинець добре відомий дитині, і тільки 10–15 % зґвалтувань здійснюється незнайомцями. Тому, діти часто бояться надавати свідчення. Уповноважений з прав дитини в Україні М. Кулеба наголошує, що кожна п'ята дитина в нашій державі потерпає від сексуального насильства [2].

Експерти заявляють, що наслідки сексуального насильства для дитини тяжкі завжди, вплив такого досвіду відчувається протягом усього подальшого життя.

На сторожі захисту прав і свобод дитини є система Міжнародних та національних правових механізмів.

Комітет ООН з прав дитини в заключних зауваженнях до доповіді «Про прийняття Україною заходів щодо закріплення визнаних у Конвенції ООН прав», рекомендує Державі-учасниці вжити всіх необхідних заходів для того, щоб прискорити процес реформування законодавства, особливо з метою введення ювенальної юстиції та ювенального кримінального процесу [3].

Статистика свідчить, що члени сім'ї, особи, які мають захищати дітей часто порушують їх права і тому, вважаємо, що має бути створено чіткий механізм захисту прав дитини органами ювенальної юстиції.

У теорії існує різноманіття поглядів щодо розуміння ювенальної юстиції. Найчастіше ювенальну юстицію розглядають у широкому та у вузькому розумінні. У вузькому – це спеціалізована гілка судової системи; у широкому – це сукупність правових механізмів, призначених для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, що реалізуються системою державних і недержавних органів, установ і організацій [4].

Розглянемо широке розуміння системи ювенальної юстиції, яка має базуватися на основних принципах:

- забезпечення найкращих інтересів дитини;
- використання не лише правових знань у юридичному процесі;
- забезпечення комфорту і безпеки дитини;
- індивідуалізація юридичного процесу, в якому фігурує дитини (в тому числі й у кримінальному процесі).

Особливо актуальним в процесі досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, які стали жертвами чи свідками таких злочинів є дотримання вище зазначених принципів. Із метою пом'якшення впливу на психіку дитини під час провадження кримінального провадження міжнародними актами, в основу яких покладено вище згадані принципи рекомендується введення до національного законодавства положень, які забезпечать:

- проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;
- проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
- проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
- проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;
- можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше [5].

Аналізуючи норми національного кримінального процесуального законодавства, спостерігаємо позитивні риси в дотриманні прав дитини. Зокрема, в статті 354 Кримінального процесуального Кодексу зазначено особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого у всіх злочинах. А саме:

1. Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря.

2. Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги.

3. До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання. Головуючий має право відвести поставлене питання.

4. У випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження).

5. Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого проводиться з дотриманням правил, передбачених цією статтею [6].

Положення Закону частково втілюють вимоги міжнародних актів.

Враховуючи особливості злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, їх впливу на психіку та подальше життя дітей, вважаємо за доцільне доповнити кримінальний процес в Україні спрощеним та більш гуманним механізмом опитувань, допитів дітей, які стали жертвами чи свідками таких злочинів.

Отже, з метою забезпечення прав дитини, яка стала жертвою чи свідком злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості, вважаємо за доцільне вище зазначені основні принципи міжнародних норм та діяльності органів ювенальної юстиції втілити у кримінальному процесі України. Зокрема, пропонуємо доповнити статтю 354 Кримінального процесуального Кодексу України пунктом 6, виклавши його в такій редакції: «Допит дітей, які стали жертвами чи свідками злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості здійснювати із обов'язковим залученням психолога та використанням засобів відео фіксації. Отримані відео матеріали використовувати під час проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та судового розгляду, без участі дітей. В разі необхідності, дитина може бути допитаною додатково із участю психолога в зручному для неї приміщенні з використанням відеоконференції».

Саме така норма дасть можливість уникнути порушення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, використання психологічних, технічних та інших знань у кримінальному процесі, забезпечить комфорт і безпеку дитини, індивідуалізує процес допиту дитини, яка стала жертвою чи свідком злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості. Перешкодить повторній віктимізації дитини-жертви злочину, відмови свідка від надання органам слідства і суду відомих йому відомостей тощо.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар ККУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meگو.info/materiал/науково-практичний-коментар-кримінального-кодексу-україни-том-2-ковальський-вс-2009р>.
2. Виступ Уповноваженого з прав дитини М. Кулеби. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/10758972-kozhna-p-yata-ditina-v-ukrajini-poterpaye-vid-seksualnogo-nasilstva-kuleba.html>.
3. Доповідь Комітету ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wcu-network.org.ua/ua/defence-rights/article/1950/>.

4. Гурєва Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytisiya-perespektivu-vvedennya-v-ukrajini>.

5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

6. Кримінальний процесуальний Кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Матюшкова Тетяна Петрівна,

доцент кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВІДПРАВЛЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У СПРАВАХ ПРО ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ

Протягом минулого року зареєстровано понад 550 кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Кількість потерпілих неповнолітніх лише від звалтувань сягнула 148 осіб, що більш ніж вдвічі у порівнянні з 2018 роком [1]. Забезпечення належного відправлення правосуддя при розслідуванні зазначених злочинів вимагає ретельного аналізу наукової, методичної, нормативної літератури та, за необхідності, відповідних змін чинного законодавства. Це необхідне для ефективного й оперативного розслідування вказаних злочинів, мінімізації додаткової психологічної травми жертв, обумовленої процесом досудового розслідування та судового розгляду, належного відправлення правосуддя.

Неповнолітні жертви злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, неповнолітні очевидці таких злочинів, у тому числі з особливостями фізичного чи(і) ментального розвитку, є надзвичайно-вразливими особами, участь яких у кримінальному судочинстві потребує особливої уваги [2]. У словнику української мови «вразливий» розкривається як такий, що «легко й швидко піддається зовнішнім подразненням; сприйнятливий, чутливий, має підвищену здатність нервово збуджуватися, реагувати на образи» [3]. Безумовно, це все повною мірою відноситься до вказаних осіб, увагу на підвищений рівень вразливості яких у докримінальній, кримінальній та післякримінальній ситуаціях вже давно привертає увагу науковців [4]. Звернення до академічного тлумачного словника дозволяє визначити, що одним із значень слова «належний» є потрібний, необхідний, відповідний [5], який треба [6], а синонімами – підходящий, пристойний, гідний [7]. У зв'язку з чим постає питання, наскільки на сьогодні в Україні забезпечене гідне, потрібне, відповідне, тобто належне